

Editörler:

Doç. Dr. Yiğit İLTAŞ

Doç. Dr. Gülçin ORHAN

Doç. Dr. Tuğba GÖRGÜLÜ

**CEZA İNFAZ SİSTEMİ ve
PSİKOSOSYAL REHABİLİTASYON**

Editörler:

Doç. Dr. Yiğit İLTAŞ

Doç. Dr. Gülçin ORHAN

Doç. Dr. Tuğba GÖRGÜLÜ

CEZA İNFAZ SİSTEMİ ve PSİKOSOSYAL REHABİLİTASYON

ADALET YAYINEVİ

Ankara - 2025

ADALET BASIM YAYIM DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Ceza İnfaz Sistemi ve Psikososyal Rehabilitasyon

Editörler: Doç. Dr. Yiğit İltaş - Doç. Dr. Gülçin Orhan - Doç. Dr. Tuğba Görgülü

Hukuk Yayınları Dizisi – 4428

Birinci Baskı : Aralık, 2025

ISBN : 978 – 625 – 377 – 655 – 8

ADALET YAYINEVİ

Merkez

Strazburg Caddesi No: 10/B Sıhhiye-Ankara
Tel : (0312) 231 17 00
Fax : (0312) 231 17 10

İstanbul Şube

Mustafa Kemal Caddesi No: 60/C
(Anadolu Adliyesi Karşısı) Kartal-İstanbul
Tel : (0216) 305 72 81

Dağıtım

Strazburg Caddesi No: 17/B Sıhhiye-Ankara

Bursa Şube

Bursa Adliye Sarayı Zemin Kat Bursa

 : adalet.com.tr – adaletyayinevi.com
 : adalety@adaletyayinevi.com

 : facebook.com/adaletyayinevi
 : twitter.com/adaletyayinevi

Kapak Tasarımı:

Yasin Özbudak

Baskı:

SAYFA Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Tevfik İleri Mah. Emek Cad. Polat Sok. No: 2 Pursaklar / Ankara
Tel: 0312 394 83 94
Sertifika No: 77079

Bu kitapta yer alan her bir bölümün içeriği, kullanılan kaynaklar, yapılan alıntılar, ileri sürülen görüş ve değerlendirmelerin doğruluğu ve bunlardan doğabilecek her türlü hukuki, cezai ve akademik sorumluluk bölüm yazarlarına aittir.

ÖNSÖZ

Ceza infaz sistemleri, yalnızca bir yaptırım mekanizması değil, insan davranışını, toplumsal düzeni ve yeniden uyumu birlikte ele almayı gerektiren çok katmanlı yapılardır. Günümüzde ceza adaletine ilişkin yaklaşımlar, cezalandırmayı tek başına yeterli görmemekte suç davranışının azaltılması, bireyin yeniden güçlendirilmesi ve toplumsal yaşama sağlıklı biçimde katılımının desteklenmesi hedeflerini ön plana çıkarmaktadır. Bu çerçevede ceza infaz sistemi, hukuki düzenlemelerin yanı sıra psikoloji, sosyoloji, kriminoloji ve insan hakları perspektifleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken dinamik bir alan olarak öne çıkmaktadır.

“Ceza İnfaz Sistemi ve Psikososyal Rehabilitasyon” başlıklı bu kitap, ceza infazını yalnızca kurallar ve kurumlar üzerinden değil; insanı merkeze alan, iyileştirici ve onarıcı bir süreç olarak ele alma amacıyla hazırlanmıştır. Eserin temel hedefi; ceza infaz sisteminin suç davranışını önlemedeki rolünü ortaya koymak, psikososyal rehabilitasyonun infaz sürecindeki önemini görünür kılmak ve bilimsel temellere dayanan, uygulanabilir öneriler sunmaktır.

Bu kitap, hukuk, psikoloji ve adli sosyal bilimler alanlarında çalışan ve akademik bilgi birikimini saha deneyimiyle birleştiren yazarların katkılarıyla şekillenmiştir. Yazarlar, ceza infaz hukuku, adli psikoloji, klinik müdahale, psikososyal hizmetler, bağımlılık tedavisi ve kriz yönetimi gibi alanlarda uzun yıllara dayanan bilgi ve deneyime sahiptir. Bu yönüyle eser, yalnızca kuramsal bir çalışma değil, uygulamada karşılaşılan sorunlara temas eden ve çözüm odaklı bir bakış sunan bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Kitabın bölümleri, ceza infaz sistemine ilişkin temel kavramlardan başlayarak rehabilitasyonun hukuki dayanaklarına, hükümlülerin hak ve yükümlülüklerine, suç ve psikopatoloji ilişkisine uzanan geniş bir çerçeve sunmaktadır. Yetişkin hükümlüler için psikolojik tedavi ve rehabilitasyon programları, öfke kontrolü, stres yönetimi ve çatışma çözme becerilerinin geliştirilmesine yönelik müdahaleler ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Eserde ayrıca bağımlılık tedavisi ve psikososyal destek süreçleri, eğitim ve iyileştirme faaliyetleri, ceza infaz kurumlarında intihar ve intihara müdahale, kriz durumları ve kriz sonrası psikolojik destek uygulamaları gibi son derece hassas alanlara da yer verilmiştir. Bu başlıklar, ceza infaz

ortamlarında psikolojik kırılganlıkların nasıl ortaya çıkabildiğini ve bu süreçlerde profesyonel müdahalenin önemini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Onarıcı adalet, risk değerlendirme ve yeniden suç işleme gibi konular ise, ceza infaz sürecinin yalnızca geçmişte işlenen suça değil bireyin gelecekteki yaşamına, sorumluluk bilincine ve toplumsal uyumuna odaklanması gerektiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, infaz sürecinin doğru desteklerle dönüştürücü bir işleve sahip olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Bu kitap; akademisyenler, lisansüstü öğrenciler, ceza infaz kurumlarında görev yapan meslek elemanları ile adli psikologlar, hukuk ve adli sosyal bilimler alanında çalışan profesyoneller ve bu alanlara ilgi duyan tüm okuyucular için kapsamlı bir başvuru kaynağı olmayı hedeflemektedir. Her bölüm, bilimsel bilgi ile uygulama deneyimini bir araya getiren bütüncül bir anlayışla kaleme alınmıştır.

“Ceza İnfaz Sistemi ve Psikososyal Rehabilitasyon”, cezayı merkeze alan bakışın ötesine geçerek insan onurunu, iyileşmeyi ve yeniden toplumsal uyumu önceleyen bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu eserin, ceza infaz sürecine ilişkin düşünsel ve mesleki tartışmalara katkı sunmasını ve alanda çalışanlar için yol gösterici olmasını diliyoruz.

Son olarak bu kitabın editörleri büyük bir özveriyle bu kitabın ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bu bağlamda editöryal sürecin planlanması, yürütülmesi ve sonlandırılması dâhil olmak üzere tüm aşamalarına eşit düzeyde katkı sağlamışlardır.

Ayrıca bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlara teşekkür eder, kitabın okuyucular için hem akademik hem de uygulamaya yönelik katkı sağlayan değerli bir kaynak olmasını temenni ederiz.

Editörler Kurulu

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

CEZA İNFAZ SİSTEMİNE GİRİŞ	9
<i>Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SALDIRIM</i>	

İKİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMLÜLERİN REHABİLİTASYONUNDA PSİKOSOSYAL BAKIŞ AÇISI VE HUKUKİ BOYUT	33
<i>Prof. Dr. M. Burak GÖNÜLTAŞ</i>	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜKÜMLÜ HAKLARI VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ	47
<i>Dr. Öğr. Üyesi Fatma Dilek ŞEKER</i>	

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PSİKOPATOLOJİ BAĞLAMINDA SUÇ DAVRANIŞI VE CEZAİ SORUMLULUK	67
<i>Psk. Gülsu KANÜL - Dr. Emek Yüce ZEYREK-RIOS</i>	

BEŞİNCİ BÖLÜM

CEZA İNFAZ KURUMLARINDA PSİKOLOJİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON	109
<i>Doç. Dr. Derya DENİZ - Doç. Dr. Can ÇALICI</i>	

ALTINCI BÖLÜM

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARIN PSİKOLOJİK TEDAVİSİ VE REHABİLİTASYONU	135
<i>Arş. Gör. Damla TUFAN</i>	

YEDİNCİ BÖLÜM

BAĞIMLILIK TEDAVİSİ VE REHABİLİTASYONU 157*Klinik Psk. Sabiha Gökçen SAYGILI GÜNAY - Doç. Dr. Eda ERMAĞAN ÇAĞLAR*

SEKİZİNCİ BÖLÜM

CEZA İNFAZ KURUMLARINDA EĞİTİM VE İYİLEŞTİRME FAALİYETLERİ 197*Av. Şevkiye Berfin IŞIK YILMAZ*

DOKUZUNCU BÖLÜM

**CEZA İNFAZ KURUMLARINDA KENDİNE ZARAR VERME VE İNTİHAR:
PSİKOSOSYAL DİNAMİKLER VE MÜDAHALE 235***Doç. Dr. Tuğba GÖRGÜLÜ*

ONUNCU BÖLÜM

CEZA İNFAZ KURUMLARINDA KRİZE MÜDAHALE 261*Öğr. Gör. Dr. Sevgi GÜNEY*

ON BİRİNCİ BÖLÜM

ONARICI ADALETİN HAK TEMELLİ DÖNÜŞÜM İMKÂNI 285*Dr. Öğr. Üyesi Olcay KARACAN*

ON İKİNCİ BÖLÜM

CEZA İNFAZINDA RİSK DEĞERLENDİRME VE REHABİLİTASYON 297*Dr. Adonis Çiğdem ERKUNT KANOĞLU*

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**YENİDEN SUÇ İŞLEME / MÜKERRER SUÇLULUK: REHABİLİTASYON VE YENİDEN
TOPLUMA KAZANDIRMA 319***Dr. Öğr. Üyesi Alev ÖZEROĞLU*

BİRİNCİ BÖLÜM

CEZA İNFAZ SİSTEMİNE GİRİŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SALDIRIM

Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi;
mustafasaldirim@maltepe.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-7251-8923

1. GİRİŞ

Suç, sosyolojik bir olay olarak pek çok faktörün bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkar. Aile, okul, çevre, toplumsal değer yargıları, kitle iletişim araçlarının etkisi, arkadaş çevresi gibi birçok etken, suçun oluşumunda etkilidir (Saldırım, 2007, s. 79). Topluluğun suçluluğa etkisi ise adalet psikolojisi alanında uzun zamandan beri kabul görmektedir (Erem, 1971, s. 157 vd.). Bu faktörlere ilave olarak ekonomik buhranlar, eğitim sistemindeki zayıflıklar, sosyal adaletsizlikler, demokratik rejimlerin oligarşik bir düzene evrilmesi, teknolojik gelişmeler gibi saymakla bitmeyecek birçok faktörün belli bir toplumda ve belli bir zaman dilimindeki “suç” ve “ceza” kavramlarını etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Suç ve ceza kavramlarının bu dinamik yapısına ilişkin en somut ve güncel örnek olarak teknolojik gelişmelerin suçluluğa etkisi gösterilebilir. Örneğin, 3D baskının suçluların veya sahtecilerin kötü niyetli girişimlerine hizmet edebilecek potansiyel bir tehlike haline geldiği, 3D baskı teknolojisi sayesinde ateşli silahların kolayca üretilmesinin, terörizm veya diğer şiddet eylemleri açısından gerçek bir tehdit oluşturduğu belirtilmiştir (Aydın, 2023, s. 16). Suçu tetikleyen bu etkenler dizgesine devrimler, karşı devrimler, iç karışıklıklar, salgın hastalıklar, ülke içi çatışmalar ile bölgesel savaşlar ve dünya savaşları gibi göreceli olarak büyük ölçekli sosyal faktörler de eklendiğinde “suç” kavramının ve bununla bağlantılı şekilde “ceza” kavramının ne kadar dinamik olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Toplumsal düzenin ve hukuk sisteminin bir parçası olan “ceza infaz sistemi”, böylesine dinamik iki kavramdan doğrudan etkilendiği için sürekli olarak yeni çıkan ihtiyaçlara cevap vermek zorundadır. Bu durum, iyi işleyen bir ceza infaz sisteminin gelişmelere duyarlı olmasının yanı sıra infaz kurumunun içini ve tahliye sonrasını da kapsayacak şekilde işlevsel bir multidisipliner organizasyon yapısına sahip olmasını gerektirmektedir.

Ceza infaz sisteminin çekirdeğinde yer alan ve günlük hayatta da sıkça kullanılan “suç” ve “ceza” kavramlarına ilişkin güncel sorunlar hakkında tutarlı çözüm önerileri sunabilmek için bu kavramların tarihsel boyutunu irdelemek ve benzer kavramlarla karşılaştırmak bir zorunluluktur. Çünkü günlük dildeki “suç” ve “ceza” sözcükleri ile hukuk tekniği açısından “suç” ve “ceza” kavramları arasında önemli farklar bulunduğu için bu kavramlara özgü öğeleri içerecek, gereksiz ya da ilgisiz öğeleri ise dışlayacak şekilde bu kavramların anlamlarının sınırlarının belirlenmesi yararlı olacaktır. Bu bakımdan öncelikle suç ve cezanın tarihçesi ele alınacak, ardından kavramsal çerçeve belirlenerek bu kavramlar açıklanacaktır.

2. SUÇ VE CEZANIN TARİHSEL SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ceza infaz sistemi, günlük hayatta da sıkça kullanılan “suç” ve “ceza” kavramlarını çağırıştırır. Devlet kavramının henüz bilinmediği eski topluluklarda (klan veya kabilelerde) topluluğu teşkil eden fertleri birbirine bağlayan dayanışma kan birliğine, din (inanç) birliğine, müşterek olarak malik bulundukları mamelek birliği ile menfaat birliğine dayandığından, ayrıca ortak hareket etmenin sağladığı gücün bilincinde olmalarının etkisiyle kabilenin bir üyesine karşı işlenen suç tüm kabileye karşı işlenmiş sayılıyordu (Seviğ, 1955, s. 16). Başka bir kabileye mensup olan failleri tespit etmek veya bulmak güç olduğu gibi hırsızlık, yağma, kız kaçırma ya da öldürme gibi fiiller çoğu zaman birden fazla kişi ya da toplu halde işlendiğinden suç işleyenlerin mensup olduğu kabile cezalandırılırdı (Seviğ, 1955, s. 36-37).

Devlet kavramından önce suç yalnızca kişiyi ilgilendiren bir fiil sayılmıştır. Devletin kurulmasından çok zaman sonra Hz. Musa, XII Levha Kanunu, diğer kutsal kitaplar ve kanunların kısası mecbur kılmaları ile önemli bir ilerleme sağlanmıştır. Çünkü tecavüze uğramış (zarar görmüş) aile kısıstan, diğer bir anlatımla yapılanın eşini (aynısını) yapmaktan fazla bir şey

isteyemeyeceği gibi fail de kısasa rıza göstermek zorundaydı. Kısas, kan gütmeyi bertaraf edecek büyük bir yenilikti (Seviğ, 1955, s. 33).

Diyet ise işlenen suçun karşılığında fail tarafından ya da onun adına mağdura ödenen bir tazminattı. Suçlu, kısas yoluyla bedenine yapılacak bir müdahaleyi diyet ödeyerek önleme imkânına sahip oluyordu. Örneğin, diyet veren, verdiği diyetle gözünün çıkartılmasını önlüyor, diğer bir anlatımla gözünü âdeta satın almış oluyordu. Bu şekilde cezanın şahsileştirilmesi ve suça karşı verilecek cezanın sınırlandırılması, devletin en önemli görevlerinden biri olan sosyal barışın sağlanmasına da katkı sağlıyordu (Seviğ, 1955, s. 11-33).

Suçlular, eski devirlerden beri yargılanana veya cezaları infaz edilene kadar belli bir süre hürriyetlerinden yoksun bırakılıyorlardı. Örneğin Antik Çağda, Atina'da infaz işlemi 24 saat içinde uygulanırdı. Ancak Sokrates'in ölüm cezasının infazında mahkemeden bir gün önce Atinalılar tarafından kutsal sayılan Delos Görevi'nin yıldönümü olması sebebiyle devlet kadırgası Girit'e Apollo Tapınağına yola çıkmıştı. Bu süreçte infazlarla şehri kirletmek yasaklanmış olduğundan Sokrates uzun süre zindanda bekletilmişti (Platon 2018, s. 87-88). Ancak suçluların cezasının infazına kadar kapalı bir yerde tutularak bekletilmesi, bugünkü anlamda cezanın infaz kurumunda yerine getirilmesi anlamına gelmiyordu.

Modern anlamda hapisshenenin doğuşu (farklı görüşler varsa da), 1588 yılında Amsterdam Mahkemesinin 16 yaşından küçük bir hırsız, mutat olduğu üzere idam cezası verilmesi yerine, devlet tarafından eğitilip, iyileştirilmesi yönünde verdiği bir kararla başlar. Ceza mahkemesi ve belediye başkanı arasındaki uzun tartışmalardan sonra, şehir meclisi 1595'te, Klarissen Manastırı'nın bir kısmının çalışma ve iyileştirme kurumu olarak düzenlenmesine karar verdi. Erkekler için oluşturulan Amsterdam Hapishanesinin, kabiliyetsiz gençleri, çalışma yeteneği olan dilencileri, serseri ve avareleri, dürüst ve Tanrı'dan korkan insanlar olarak yetiştirmeyi ve böylece hükümlünün topluma yeniden kazandırılmasını mümkün kılmayı amaçlayan görevleri vardı (Demirbaş 2005, s. 12).

Cezanın infaz kurumunda yerine getirilmesi, bedenin dokunulmazlığını garanti eden ve hürriyetten yoksun bırakma yoluyla zengin ile fakiri aynı şekilde cezalandıran insanî bir çözüm yolu olarak göründü. Ayrıca hürriyeti

bağlayıcı cezanın ölçülebilmesi de çok mantıklı geliyordu (Saldırım, 2011, s. 7).

XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar cezanın hedefi; azap çektirilen, parçalan, organları kopartılan, yüzüne veya omzuna simgesel damga basılan, canlı veya ölü olarak teşhir edilen, kürek çektirilen, tekerlekle gerilen ve bu şekilde seyirlik unsur haline getirilen bedendi. XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarından itibaren modern ceza sistemleri uygulamaya sokularak (Rusya 1769, Prusya 1780, Pennsylvania ve Toskana 1786, Avusturya 1788, Fransa 1791, 1808 ve 1810) ceza hukuku yeni bir çağa girmiştir (Foucault 2000, s. 39). Ceza hukuku tarihinin o döneminde Avrupa’da, bugünkü anlamda hapis cezası ve hapishane kurumu ortaya çıktı. Daha önce asli ceza vasfını kazanmamış olan bu yaptırım türü, dönemin özgün şartlarının yardımıyla önce Avrupa’da, ardından bütün dünyada ceza kanunlarındaki temel yaptırım türü olarak kabul edildi ve yaygınlaştı (Furkan, 2022, s. 3).

Hapishane, modern iktidar bakımından da oldukça cazip bir yöntem olarak popülerliğini hâlen korumaktadır ve neredeyse infaz sistemi bakımından “para cezalarını saymazsak” tek seçenek olarak topluma sunulmaktadır. M. Foucault; “Modern iktidar çocuğu okulla, hastayı hastaneyle, deliyi tımarhaneyle, askeri orduyla, suçluyu hapishaneyle kuşatarak bireyselleştirmiş, kaydetmiş, sayısal hâle getirmiş, egemen olmuştur. Her kişi bir yerde kayıtlı hâle gelince herkes denetim altında olacak, gözetim altında tutulacaktır. Modern iktidar büyük gözetimdir” (Foucault 2000, s. 450) diyerek bu gerçeği dile getirmiştir.

Günümüzde, modern iktidarın bir sonraki aşamasına temsil eden “post modern iktidar” ise Foucault’un öngörüsünü haklı çıkaracak şekilde sosyal medya platformları, web siteleri ve diğer teknolojik gelişmeler aracılığıyla hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla kullandığı araçları zenginleştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Özellikle yapay zekâ uygulamaları sayesinde her geçen gün post modern iktidarın güç yoğunlaşmasının artması ve merkezileşmesi, onun denetlenmesini ve gerekirse sınırlandırılmasını zorlaştırarak insan haklarının korunması bakımından riskler oluşturmaktadır.

Suç ve ceza kavramlarının tarihsel süreci incelendiğinde, zamana ve toplumlara göre bu kavramların değiştiğini ve sürekli bir devinim içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu devinim ile insanlığın evrimleşme sürecini henüz tamamlamamış olması arasında bir nedensellik bağı kurulabilir. Hiç şüphe

yok ki insanlık evrim sürecini tamamlayabilmiş olsaydı, herkesçe bilindiği üzere insanlık tarihi ve özellikle insanlığın bugünü kanlı savaşlar, soykırımlar ve diğer insanlık dışı uygulamalarla dolu olmazdı. Julian Huxley'in belirttiği gibi isterse insan türü insanlık olarak kendisini aşabilir. Transhümanizma olarak ifade edilen bu düşünceye göre insanlar, yeterince insan olduklarında ilk insan türünün ortaya çıktığı zamankine göre farklı bir türe evrilebilecek ve insan olmanın kaderini yerine getirebileceklerdir (Huxley, 2015, s. 15). Transhümanist düşünürler insanın sonuçta çok gelişmiş yeteneklerinden ötürü Post Hümanizm (post insan veya insan ötesi) adını almayı hak edecek olan bir varlığa dönüşeceği öngörüsünde bulunmaktadır (Wikipedia, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Transhümanizm> - Erişim T. 08.12.2025).

İnsanlığın evrimleşme sürecine paralel şekilde, suç ve cezanın değişim sürecinin de henüz tamamlanmadığı söylenebilir. Transhümanizm, insanlığın karşı karşıya kaldığı her türlü zorluğun, mevcut tüm yeni teknolojilerle çözülebileceğini ileri sürmektedir (Cambridge Dictionary). Biraz kurgusal olsa da belki de gelecekte bugünkü anlamıyla suç ve ceza kavramları ile bu kavramlar üzerine inşa edilen ceza infaz sistemi, yerini başka mekanizmalara bırakacak, ayrıca günümüzün ceza infaz sisteminde çok önemli işlevi olan birçok meslek de önemini yitirecektir.

3. SUÇ VE CEZA KAVRAMLARI

Günlük yaşamda ya da ceza ve infaz hukuku dışındaki disiplinlerde kullanılan suç ve ceza kavramları ile ceza ve infaz hukukunda kullanılan suç ve ceza kavramları birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle ceza ve infaz hukuku açısından suç ve ceza kavramlarının içeriğinin belirlenmesi, bundan sonraki açıklamalar bakımından sağlam bir temel oluşturacaktır. Ayrıca, hukuk ile etik arasındaki ilişki bağlamında suç, ceza ve etik ilişkisine değinmek, ceza hukuku ve infaz sistemi hakkında daha esnek ve geniş bir bakış açısı kazanılmasına yardımcı olabilecektir.

3.1. Suç Kavramı

Türk Dil Kurumuna göre suç "1. Törelere, ahlâk kurallarına aykırı davranış. 2. Yasalara aykırı davranış; cürüm (Türkçe Sözlük, 2019, s. 2166)" şeklinde tanımlanmıştır. Hiç şüphe yok ki bu tanımlar hukuki anlamda suç

kavramını anlatmak ya da bu kavramın sınırlarını çizmek için yeterli değildir. Ahlâk görelidir ve toplumdan topluma değişebildiği gibi aynı toplum içindeki farklı grupların benimsediği ahlak kuralları arasında bile farklılıklar vardır (Aydın, 2025, s. 4). Bu nedenle birinci tanım bakımından ahlâka aykırı olan tüm davranışların, genellik ve eşitlik ilkelerine dayanması gereken hukuk kuralları ile yasaklanması mümkün değildir. Ayrıca, ahlâk kavramının göreceli olması nedeniyle ancak hukuk kuralları tarafından açıkça atıf yapılan hallerde ahlâk kurallarına bir hukuki sonuç bağlanabilir. Örneğin, Türk Borçlar Kanununa göre “Hukuka veya ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleşmesi amacıyla verilen şey geri istenemez.” (m. 81) Zaten Türk Dil Kurumunun yaptığı tanım, suçun günlük dilde karşılığı olarak ifade edilmiştir. Hukuki terminoloji bakımından yapılan ikinci tanımda ifade edilen “yasalara aykırılık” suçun önemli bir unsurunu ifade etmesine rağmen tam olarak “hukuk kuralına aykırılık” anlamına gelmemektedir. Birincisi “yasa” teriminin “kanun” anlamında kullanılıp kullanılmadığı ayrı bir sorun olduğu gibi bazı suçlar bakımından “kanun” olarak tabir edilen hukuk kuralları dışında ikincil mevzuat hükümlerinin ceza tanımında yer alan bazı öğeleri belirleyebileceğinin de dikkate alınması gerekebilir. Mülga (765 sayılı) Türk Ceza Kanununda suçlar cürümler ve kabahatler olarak ikiye ayrılıyordu (m. 1, II). Kasıtlı işlenen suçlara “cürüm”, kasıtlı işlenmesine gerek olmayan (ihmalle de işlenebilen) suçlara da “kabahat” deniyordu (m. 45). Dolayısıyla ceza hukuku bakımından her cürüm bir suç olmakla birlikte her suç bir cürüm değildi.

Türk Hukuk Lûgatı’na göre ise suç “Yasanın cezalandırdığı eylem. Bir ceza normu olarak, hüküm ve yaptırım kısımlarından oluşur. Unsurlarına ayrıldığında; bir ayrıma göre, maddî unsur(fiil-eylem), hukuka aykırılık, kusurluluk öğelerinden oluşur.” (Türk Hukuk Lûgatı, 2021, s. 1017) olarak tanımlanmıştır. İlk cümlede “ceza” kavramından hareket edilmiş olmakla birlikte “hukuka aykırılık” unsuruna dair bir açıklığa yer verilmemiş, bu öge ikinci cümlede belirtilmiştir. Ayrıca, “yasa” ve “ceza normu” ayrı kavramlar olup birbiri yerine kullanılmaya elverişli değildir.

Hukuk Sözlüğü suç kavramını “Hukuk kurallarının yasakladığı ve yapılmasına veya yapılmamasına cezaî yaptırım (müeyyide) bağladığı eylem” (Yılmaz, 2023, s. 1286) şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım, hem hukuka aykırılık hem de yaptırım öğelerini içerdiği için hukuk sözlüğü bağlamında yeterli bir açıklık sağlamaktadır.

Ceza infaz sisteminin asıl uğraş konusu olan “suç”, Türk Ceza Kanunu’nda ve diğer özel kanunlarda suç olarak tanımlanan ve cezai yaptırım öngören kurallardır. Bu, aynı zamanda Anayasa’nın da bir emridir. Anayasa’nın 38’inci maddesine göre, “Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır. Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.” “Suçların ve cezaların kanuniliği” ilkesi olarak da ifade edilen bu temel prensip nedeniyle ceza hukuku anlamında suç ve cezanın kaynağı kanundur. Kanunsuz suç ve ceza olmaz. Bu, suçların ceza kanununu ihlal eden beşerî davranışlar olması anlamına gelir. Öyleyse, suçu vurgulayan özellik, onun bir ihlal fiili olmasıdır (Hafizoğulları ve Devrim 2007, s. 22). Türk Ceza Kanunda da bu ilke, “Suçta ve cezada kanunilik ilkesi” adıyla şu şekilde düzenlenmiştir: “Madde 2- (1) Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamaz. - (2) İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz. (3) Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler, kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz.”

Yukarıda açıklanan ceza hukuku anlamında “suç” kavramı dışında ceza infaz sistemine dâhil olan ve hapis cezasını gerektiren disiplin suçları da vardır. Örneğin, İcra ve İflas Kanunu’nun (İİK) 74 vd. maddelerine göre mal beyanında bulunan borçlu, mal beyanında bulunduktan sonra mal varlığında veya kazancında meydana gelen artışı (İİK m. 77 uyarınca) bildirmediği takdirde 10 gün; bu artışı haklı bir sebep olmaksızın elinden çıkarmışsa 1 aya kadar disiplin hapsi ile cezalandırılır (İİK m. 339, I). Bu şekilde verilen disiplin hapsi, borcu yerine getirmemekten dolayı verilen bir ceza olmayıp, tamamen özel hukuk ilişkisi kapsamında alacağın tahsiline yönelik bir araç olarak düzenlenmiştir (Arslan ve diğ., 2025, s. 286). “Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz.” (AY m. 38, VII). Nitekim Anayasa Mahkemesi (AYM), söz konusu kanun hükmünü Anayasa’ya aykırı bulmamıştır (AYM, 25.1.2023 T, 2022/130 E, 2023/14 K, RG 08.03.2023 T, S. 32126)

Ceza infaz sistemine dâhil olmasına rağmen ceza hukuku anlamında suç olmayan diğer bir örnek de tazyik hapsidir. Süresi içinde mal beyanında bulunmayan borçlunun alacaklının talebi üzerine, mal beyanında bulununcaya kadar üç ayı geçmemek üzerine hapisle tazyik olunmasına karar verilebilir (İİK m. 76). Borçlu mal beyanında bulunursa, serbest bırakılır. Bu ihtimalde borçlu ceza hukuku ya da disiplin hukuku anlamında bir suç işlememekle birlikte icranın etkinliğinin sağlanması (mal beyanında bulunmaya zorlanması) amacıyla hapsedilmektedir.

Toplum düzenini, genel ahlâkı, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzeni korumak amacıyla kanunun, karşılığında idarî yaptırım uygulanmasını öngördüğü haksızlıklara “kabahat” denir. Kabahatler Kanunu (5326 Sayılı Kabahatler Kanunu, R.G.31.03.2005 T, S. 25772) uyarınca “kabahat” olarak nitelendirilen eylemler “suç” sayılmaz ve ceza infaz sistemine dâhil olmaz.

“Suç” kavramı ile ilişkilendirilebilecek diğer bir terim de “disiplin suçu”dur. Disiplin suçu ile ceza hukuku anlamında suç farklı farklı kavramlardır. Bir davranış hem disiplin suçu hem ceza hukuku anlamında suç oluşturabilir ya da sadece disiplin suçu oluşturabilir (Aydın ve Saldırım, 2019a, s. 31-33). Örneğin, rüşvet almak hem disiplin suçu hem de ceza hukuku anlamında suç teşkil eder; işe geç gelmek ise durumun özelliğine göre sadece disiplin suçu oluşturabilir. Dolayısıyla sadece disiplin suçu oluşturan eylemler ceza infaz sisteminin kapsamına girmediği gibi bir eylemin hem disiplin suçu hem de ceza hukuku anlamında suç teşkil etmesi halinde fiilin disiplin boyutu da ceza infaz sistemine dâhil bir konu olmaz.

3.2. Ceza Kavramı

Türkçe Sözlüğe göre ceza, “1.Uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım. 2. hukuk, Suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların öngördüğü yaptırım.” olarak tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük, 2019, s. 458). Bir hukuk terimi olarak ikinci anlamda yapılan açıklamada belirtildiği üzere cezanın en yalın karşılığı yaptırımdır. Ancak, buradaki yaptırımın kanunla öngörülmüş olması gerektiği gibi “kanun” ile “yasa” her zaman aynı anlama gelmemektedir.

Türk Hukuk Lûgatına göre ise ceza, “suç işleyenlerin yaşam, özgürlük, mal ve onuruna yönelik sınırlama ve kısıtlama biçiminde devletin aldığı ve uyguladığı önlemdir. Cezalar asıl, ikincil (fer’i) ve tamamlayıcı olmak üzere üç türdür (Türk Hukuk Lûgatı, 2021, s. 212).” Cezanın bir önlem olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü suç, alınan önlemlere rağmen önlenemediği için işlenmiş olup devlet suça karşılık bir önlem değil, yaptırım (karşılık) uygulamaktadır. Hiç şüphe yok ki cezanın ve özellikle hapis cezasının yeni suç işlenmesini önleyici bir sonucu olabileceği söylenebilir ise de kişilerin suç işlemesine bir önlem olarak cezalandırılması söz konusu değildir. Çünkü ceza verilmesi, suçun işlenmesinden sonraki bir aşamada gerçekleşir.

Hukuk Sözlüğüne göre ise ceza, “Yasayı çiğneyen kişiye, yöntemine göre mahkemeler (veya diğer yetkililer) tarafından uygulanan yaptırım” (Yılmaz, 2023, s. 237) olarak tanımlanmıştır. Burada ceza tanımı, kabahat ve idari nitelik taşıyanları da kapsar şekilde geniş anlamda kullanılmıştır.

Ceza hukuku ve infaz sistemi açısından ise ceza, yukarıda (“Suç Kavramı ve Benzer Kavramlardan Farkı” başlığı altında) açıklandığı şekliyle “suç” teşkil eden fiilleri tanımlayan kanunlarda yer alan yaptırımdır. TCK, cezayı suç karşılığında uygulanan yaptırım olarak tanımlamış, hapis ve adli para cezası olarak ikiye ayırmıştır (TCK m. 45). Hapis cezaları da; a) Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, b) Müebbet hapis cezası ve c) Süreli hapis cezası olmak üzere üçe ayrılmıştır. Adli para cezası ise ceza infaz sisteminin bir parçası olarak TCK’nın 52. maddesinde düzenlenmiştir.

4. SUÇ VE ETİK KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

En basit bir anlatımla etiğin işlevi, bir davranışın iyi veya kötü, doğru ya da yanlış olduğunu bize göstermesidir (Aydın ve Saldırım, 2019a, s. 38; Saldırım, 2022, s. 5). İdeal bir bakış açısıyla etik de hukuk da insan ve insanlık için en doğru olana ulaşmayı amaçlar. Ancak etik ve kanunlar her zaman aynı noktalarda birleşmezler. Amerikalı Yüksek Mahkeme Yargıcı Earl Warren hukuk ve etik ilişkisini veciz bir şekilde şöyle tanımlamıştır: “Uygar hayatta hukuk etik denizinde yüzer. İki de medeniyet için vazgeçilmezdir. Hukuk olmadan vicdansızların insafına kalırız. Etik olmadan da hukuk olamaz (Aydın ve Saldırım 2019b, s. 43).” Bu nedenle, etik ile örtüşen bir hukuk sistemi ideal bir hukuk sistemidir. Ancak hukuk ve etiğin örtüştüğü ya da çatıştığı hallerde

etik, hukukçular için doğru yönü bulmaya ya da doğru yönü bulduğundan emin olmaya yarayan bir pusula işlevi görür.

Bazen kanunlar da etik dışı olabilir. Düşünce özgürlüğünün kullanılması, kamu görevlilerinin örgütlenebilmesi gibi etik açıdan bir hakkın yerine getirilmesi olarak nitelendirilebilecek fiiller kanun koyucu tarafından suç olarak tanımlanabilir. Örneğin mülga (765 sayılı) Türk Ceza Kanununun 141. ve 142. maddeleri “şiddet unsuru” içermese dahi propaganda ve cemiyet faaliyetlerini ağır şekilde cezalandırıyordu (Alacakaptan, 1966, s. 5). Benzer şekilde hâkim ve savcılarının meslek örgütü kurmaları etik bir hak olmasına rağmen ülkemizde uzun süre yasaklanmıştı (Aydın ve Saldırım, 2009b, s. 44).

Etik ile suç ilişkisi bakımından küresel ölçekte belki de en çarpıcı ve güncel örnek Amerika Birleşik Devletlerinden verilebilir. Başkan Donald Trump, Amerikan şirketlerinin ve iş adamlarının yabancı ülkelerdeki işleri için rüşvet vermelerini suç sayan kanunun uygulanmasını durdurmuştur. Bunun gerekçesi olarak da rüşvet verilmesini suç sayan kanunun, Amerika Birleşik Devletleri’nin ve şirketlerinin kritik minerallerde, derin su limanlarında veya diğer önemli altyapı veya varlıklarda stratejik iş avantajları elde etmesine engel teşkil ettiğini ve rekabet gücünü zayıflattığını belirtmiştir (Pausing Foreign Corrupt Practices Act Enforcement to Further American Economic and National Security, February 10, 2025). Her ne kadar bir eylemin suç teşkil edip etmemesi etik değerlendirmenin konusu değil ise de “yolsuzluk” gibi evrensel olarak suç sayılan ve çok ağır bir etik dışılık teşkil eden bir fiilin özellikle yabancı ülkelere karşı işlenmesi nedeniyle suç olmaktan çıkarılması etik ve hukuk ilişkisi bakımından dikkat çekici olduğu kadar insanlığın ne hâle geldiğini göstermesi bakımından da ibret vericidir. Çünkü, BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi’nin 15. maddesinde rüşvetin suç olarak düzenlenmesi, 16. maddesinde ise yabancı kamu görevlilerinin ve uluslararası kamu kuruluşu görevlilerine verilen rüşvetin suç sayılması öngörülmüştür (United Nations Convention Against Corruption).

5. DEVLETİN CEZA VERME YETKİSİNİN VE CEZA İNFAZ KURUMUNUN MEŞRUIYET SORUNU

“Hapishane, sürgün yeri, zindan, kuyu, kalebent, cezirebent, kınlık, esir kampı” gibi yerler, insanların cezanın infazına kadar tutulduğu dar mekânları anlatmak için kullanılmıştır (Gürsoy-Naskali, 2005, s. XIII). Bu sözcükler, hiç

şüphe yok ki cezanın, bir suça karşılık gelen yaptırım sonucunda suçluya acı çektirmeye yönelik mekânları temsil etmektedir. Diğer bir bakış açısıyla suçtan sadece suçluyu sorumlu tutan bir anlayışın yansımalarıdır.

Hukukî açıdan bakıldığında, kişinin ceza kanunlarını ihlâl etmesi cezalandırılması için yeterli olmakta, sorumluluk tamamen o kişiye yüklenmekte, suça etki eden faktörlere bir sorumluluk yüklenmemektedir. Üstelik bu durum modern bir anlayış olarak cezaların şahsiliği ilkesi ile açıklanmaktadır. Böyle bir anlayışla hareket edildiğinde “suç işleyen insanların ceza infaz kurumlarına gönderilmesinin sebebi nedir?” sorusu, “onları cezalandırmak için” şeklinde kolaylıkla cevaplanabilmektedir (Saldırım, 2011, s. 12,15).

Ancak suç, sosyolojik bir olay olarak pek çok faktörün bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkar. Davranış kalıplarını, yaşam tarzını, değer yargılarını, toplum kurallarını ve yaptırımlarını öğrenen birey, buna uygun bir davranış biçimini seçtiğinde sosyalleşmiş olur. Bunlar bireylere öğretilmezse veya bunlara aykırı değer ve tutumlar öğretilirse, birey toplumdaki rolünü öğrenemediği için sapkın davranış biçimleri ortaya çıkar ve sosyal kontrol mekanizmaları (yaptırımlar) işlemeye başlar (Celkan, 2005, s. 11).

Aile, okul, çevre, toplumsal değer yargıları, kitle iletişim araçlarının etkisi, arkadaş çevresi gibi pek çok faktör suçun oluşumunda etkilidir. O hâlde çocuk veya yetişkin bireyi suç sayılan hukuka aykırı davranışından tek başına sorumlu tutmak ne kadar adil (meşru) olabilir? Bireyi sosyalleştirmek toplumun görevi olduğuna göre, ortaya çıkan bu sonuçtan dolayı toplum da sorumlu değil midir? (Saldırım, 2011, s. 15). Hukuksal bir olay olduğu kadar aynı zamanda toplumsal bir olay da olan suç, çoğu zaman çeşitli etkenlerin meydana getirdiği uygunsuz sosyal ortamların ürünüdür. “Suçu cemiyet hazırlar, fert işler” şeklindeki Alfieri’nin sözü bu gerçeği (diğer suçluların yanı sıra) özellikle suça sürüklenen çocuklar bakımından veciz şekilde ifade etmektedir (Saldırım, 2011, s. 54).

Bireysel özgürlüğü cezalandırma yetkisine dayanarak sınırlandıran devlet, “Bireyin eğitim eksikliğini (dolayısıyla kendi sorumluluğunu da görmezlikten gelmeden) gidermek amacıyla cezaevi sistemini kurduğunu” belirterek meşruiyet sorununu halletmiştir. Bu durumda devletin ceza yetkisini meşrulaştıran temel öğelerden biri suçluların eğitilip yeniden sosyalleştirilerek topluma kazandırılmasıdır. Ceza infaz kurumlarında

öğretmen, psikolog, sosyal çalışmacı, psikolojik danışman gibi meslek mensuplarının görevlendirilmesinin temel amacı da budur (Saldırım, 2005, s. 322). Ceza infaz kurumunun eğitim kurumu olması, onu meşrulaştırmak için uydurulmuş bir yalan değilse; bu kurumların gerçek bir eğitim kurumu olması gerekir. Bu nedenle ceza infaz kurumlarının eğitim kurumları haline getirilmesi infaz hizmetlerinin en temel amacıdır. Bu anlamda devletlerin ceza infaz kurumlarına bakış açısı, cezanın amacı konusunda ne kadar samimi olduklarının da bir göstergesidir (Saldırım, 2005, s. 322). Dolayısıyla ceza infaz kurumlarının bir eğitim kurumu olmaktan uzaklaşmaları, devletin ceza verme yetkisinin meşruiyetini zayıflatacaktır.

İşte bu anlayış; cezaevlerindeki eğitimin en temel insan haklarından biri olduğu düşüncesinin çıkış noktasıdır. Hükümlü ve tutuklular, özgürlükten mahrum bırakılmanın sonucunda kaybettikleri haklar dışında, diğer bütün insan haklarına sahip olmaya ise devam ederler. Eğitim hakkı, istisnaları bulunsa da özgürlükten mahrum bırakılmanın doğal bir sonucu olarak kaybedilen haklar arasında yer almayıp, kurumun işleyişi içerisinde en çok gözetilmesi gereken haklar arasında yer alır. İyi bir infaz sistemi, hükümlü ve tutuklulara sahip oldukları insan haklarını en geniş şekilde kullanma imkânı sağlamalıdır. Bunların başında da onların eğitim hakkının güvence altına alınması gelir (Saldırım, 2004, s. 96).

6. CEZA İNFAZ SİSTEMİNDE ÇEŞİTLİ DİSİPLİNLERİN ROLÜ

Bilimsel anlamda ceza infaz sisteminin doğuşunun 1777 yılında Howard tarafından yayınlanan “Hapishanelerin Hâli” isimli kitapla başladığı belirtilmiştir. “Mahpusu ıslah etmeden evvel, olduğundan daha fazla ifsad edilmesine mâni olmak lâzımdır” sözü, bugün hâlâ ceza infaz sisteminde geçerli olan temel ilkelerden biridir (Erem, 1971, s. 314). Filadelfiya’da 1787 yılında kurulan “Umumi Hapishanelerin Sefaletini Giderme Cemiyeti” bu konuda önemli rol oynamış ve Howard’ın görüşlerinden ilham alarak yaptığı çalışmalarla onun görüşlerini yaygınlaştırmıştır (Erem, 1971, s. 313-314). Ceza infaz sisteminin doğuşunda yer alan bu temel düşünceden hareketle günümüzde infaz kurumlarında öğretmen, psikolog, sosyal çalışmacı, psiko-sosyal danışman gibi meslek mensuplarının görevlendirilmesi, hatta bazen mahkemelerin de ceza verirken bu uzmanlardan yararlanması Türkiye’de

dahil olmak üzere modern infaz anlayışını benimseyen birçok ülkenin uygulamasında yer almaktadır (Saldırım, 2005, s. 312).

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un (5275 S. K., R.G. 29.12.2004, S. 25685). "İnfazda temel amaç" başlıklı 3. maddesine göre, " (1) Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenilen temel amaç, öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamla ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır." Bu temel amacının gerçekleşebilmesi, hiç şüphe yok ki infaz kurumundan denetimli serbestlik aşamasının tamamlanmasına kadar olan tüm süreçlerde psikososyal yardım hizmetlerinden eğitim hizmetlerine, sivil toplum aracılığıyla gerçekleştirilecek sosyal etkinliklerden güvenlik hizmetine kadar çok çeşitli hizmetleri kapsayan multidisipliner bir yaklaşımı gerektirmektedir. Ceza infaz sistemine etkisi olan tüm disiplinlerin burada ele alınması mümkün olmadığından, mahpusların iyileştirilmesinde en çok rol alan "psikososyal yardım" ve "mahpus ve personel eğitimi" üzerinde durulacaktır.

6.1. Psikososyal Yardım

İlk çağlarda üretilen teoriye göre, doktorlar ve hukukçular ilahi bir misyonun elçileriydiler ve bu bağlamda ruh hastalığı, kötü ruhların insan üzerinde kurduğu hükümranlık şeklinde tarif edilmişti. Bu hükümranlığın yıkılması ve bireylerin kötü ruhlardan arındırılması için ise iyileştirme tanrısı Apollo ve adalet tanrıçası Themis'ten yararlanılmıştı. Ancak bu yaklaşım günümüzde tarihsel bir olgu olmanın ötesinde bir anlam ifade etmemektedir (Yücel, 2007, s. 1).

Suç davranışı açıklanırken çevresel ve kişilik faktörleri, kişinin yetiştiği ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, maddi olanaklar, alınan eğitim, genetik faktörler, kişinin hedefleri ve bu hedefler doğrultusunda ortaya konulan davranışlar, kısaca kişi ile ilgili her şeyin suç davranışına neden olabileceği düşüncesinin genel kabul gördüğü söylenebilir. Dolayısıyla suçu sadece eğitim eksikliğine bağlamak, suça etken olan diğer faktörlerin ihmal edilmesine neden olmaktadır (Saldırım, 2011, s. 11). Örneğin sosyal öğrenme kuramına göre suçun nedeni yanlış öğrenmedir. Bu kurama göre suç, kişinin çevresiyle

olumsuz iletişiminden kaynaklanmaktadır. Suçlu toplumsal normları reddeder ve suç davranışını problem çözen bir davranış olarak öğrenir. Annesini susturmak için babasının şiddet uyguladığını gören çocuğun, öğrendiği bu davranışı diğerleri üzerinde uygulaması, bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Cullen ve Agnew, 2003, s. 142-143; Pallone ve Hennessy, 1992, s. 315).

Kişilik bozuklukları, zekâ geriliği, madde kullanımı ve çeşitli psikolojik problemlerin suç davranışına neden olduğu ifade edilmiştir. Örneğin antisosyal kişilik bozukluğu ve suç ilişkisi birçok çalışmada gösterilmiştir. Bu kişilerin çevredeki bireylerin duygularını dikkate almaması, düşünmeden davranmaları, toplumsal normları görmezden gelmeleri ve davranışlarını kontrol etmedeki zayıflıkları nedeniyle suç davranışına daha yatkın oldukları düşünülmektedir (Hare ve Numann, 2009, s. 791-802; Vito ve diğ., 2006, s. 128-129). Bunun yanı sıra kandaki şeker seviyesinin düşüklüğü, alerji, beyin zedelenmesi, yüksek testosteron hormonu gibi biyolojik faktörlerin de suçun oluşmasını etki edebileceği belirtilmiştir. Kalabalık, kirli hava, yoğun trafik gibi ortamlardan kaynaklanan engellenme duygusunun da suç işlenmesini tetikleyebileceği belirtilmiştir (Yücel 2007, s. 10,11).

Yukarıda kısaca özetlenen suça etki eden faktörler, suçlunun topluma kazandırılmasına yönelik çalışmalar sırasında ceza infaz sisteminin psikoloji biliminden faydalanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü suça etki eden diğer etkenlerin yanı sıra psikolojik olanların da tespit edilmesi sayesinde etkili bir iyileştirme programı uygulanabilir. Bununla birlikte ceza infaz kurumundaki mahpusların psikolojik durumunun incelenmesinin zorunlu olduğu uzun zamandan beri bilinmektedir. Örneğin Erem, suçlu psikolojisinin incelenmesinden sonra ayrıca bir de “mahpusun psikolojisi”ni incelemenin gereksiz olduğunu zannetmemek gerektiğini belirtmiştir. Suçlu psikolojisinde suç işleyinceye kadar, mahpusun psikolojisi bahsinde ise onun cezaevine girmesinden salıverilmesine kadar uzayan safha ve hatta salıverilmesinden sonraki meseleler de incelenmelidir. Cezaevlerinin dört duvarı, ekseriya gün görmeyen koğuşları, cemiyetin muhtelif tabakalarına mensup insanları bir araya toplayan muhiti, eski mahkûmların duvarlara yazıp bıraktıkları şarkılar, garip resimlerden cezaevine yerleşmiş birtakım adetlere kadar her şey yeni gelen mahkûmun üzerine tesir etmeye başlar. Gün geçtikçe cezaevinin psikolojisi, suçlunun ferdi psikolojisini hâkimiyet altına alır. Sonunda suçluda

bariz değişimler olur. Bu nedenle mahpus psikolojisi incelenmeye geçecek özellikler taşır (Erem, 1971, s. 313).

6.1.1. Psikososyal Yardım Servisinin Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanundaki Görevleri

Ceza infaz kurumlarındaki psikososyal yardım servisi Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un (5275 S.K, RG T. 29.12.2004, S. 25685.) 73. maddesiyle kanuni bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Bu maddeye göre, "Hükümlünün geçmişi, suçluluk nedenleri, suç sicili, fizik yeteneği ve ruhsal yapısı, kişisel doğası, arz edebileceği tehlike hâlleri, hapis cezasının süresi, salıverildikten sonraki beklentisi dikkate alınarak, toplumun hukuka uygun hareket eden ve üretken bir üyesi olarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak ve bireysel ihtiyaçlarına uygun bir biçimde iyileştirme programları uygulanır. Bu programların hazırlanması ve uygulanması amacıyla ceza infaz kurumlarında eğitim ve psiko-sosyal hizmet servisleri oluşturulur." Hiç şüphe yok ki Türkiye'deki ceza infaz kurumlarında psikososyal yardım servislerin geçmişi 5275 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 2005 yılından çok öncesine dayanmakta ise de bu birimin kanuni bir güvenceye kavuşturulması, psikososyal yardım servisinin öneminin ve işlevinin iyi anlaşılması bakımından bir kilometre taşıdır.

5275 sayılı Kanun'un 73. maddesinde genel olarak psikososyal yardım servisinin görevi tanımlanmış olmakla birlikte aynı kanunda bu servise özel görevler de verilmiştir. Örneğin açlık grevlerine ilişkin olarak; "Hükümlüler, hangi nedenle olursa olsun, kendilerine verilen yiyecek ve içecekleri sürekli olarak reddettikleri takdirde; bu hareketlerinin kötü sonuçları ile bırakacağı bedensel ve ruhsal hasarlar konusunda ceza infaz kurumu hekimince bilgilendirilirler. Psiko-sosyal hizmet birimince de bu hareketlerinden vazgeçmeleri yolunda çalışmalar yapılır ve sonuç alınamaması hâlinde, beslenmelerine kurum hekimince belirlenen rejime göre uygun ortamda başlanır" (m. 82, I). Benzer şekilde denetimli serbestlik aşamasında da psikososyal yardım çalışmaları kanunda açıkça düzenlenmiştir. 5275 Sayılı Kanun'un 104. maddesinin 1. fıkrasına göre, "Cezaları ertelenen, salıverilen veya haklarında hapis cezası dışında herhangi bir tedbire hükmedilen hükümlülerin toplum içinde izlenmesi, iyileştirilmesi, psiko-sosyal problemlerinin çözülmesi, salıverme sonrası korunması ve yargılanan kişiler

hakkında sosyal araştırma raporlarının düzenlenmesi ve mağdurun korunması gibi görevleri yerine getirmek üzere denetimli serbestlik ve yardım merkezleri kurulur.” kanununda psikososyal yardım hizmetinin görevine ilişkin diğer bir açık düzenleme de hükümlülerin gözleme ve sınıflandırılmasında yer almaktadır. Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Daire Yönetmeliğin 23. maddesine göre “Zihinsel ve bedensel durumları nedeniyle gruplandırma (1) 19 uncu maddenin birinci fıkrasının (b) bendinde belirtilen suçlular 22 nci maddede belirtilen şekilde ve ayrıca; a) Fiziksel engelliler, b) Akıl hastalığı olanlar, c) Akıl hastalığı dışında psikolojik rahatsızlığı olanlar, ç) Uyuşturucu ve alkol bağımlılığı olanlar, d) Cinsel yönelimi farklı olanlar, şeklinde gruplandırmaya tâbi tutulurlar.” Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmeliğin 17. maddesinin 2. fıkrasına göre ise; “Açık ceza infaz kurumuna ayrılmaya, kalan cezanın denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak infazına ve ceza infaz kurumundan doğrudan koşullu salıvermeye dair değerlendirmede hükümlünün iyi hâlli olmadığına karar verilmesi durumunda, hükümlü hakkında yapılacak bir sonraki değerlendirme tarihi kararda açıkça belirtilir. Yeniden değerlendirme süresi üç aydan az, bir yıldan fazla olamaz. Hakkında olumsuz karar verilen hükümlü hakkında psiko-sosyal yardım servisi ile eğitim ve öğretim servisinde hazırlanan iyileştirme planı revize edilerek hükümlüye tebliğ edilir.”

6.1.2. Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunundaki Görevleri

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanununda kovuşturma evresinde, denetimli serbestlik müdürlüğünün görevlerinden biri, “Karar öncesinde mahkeme veya hâkimin isteği üzerine; sanığın geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal ve ekonomik durumu, ruhsal ve psikolojik durumu, topluma ve mağdura karşı taşıdığı risk hakkında ayrıntılı sosyal araştırma raporu hazırlayıp sunmak.” olarak düzenlenmiştir (m. 13, I-b). Ayrıca, aynı Kanunun 15. maddesinde sayılan hallerde de psikologlar tarafından yerine getirilmesi gereken görevler vardır. Örneğin bu maddenin 1. fıkrasının e bendinde “Hükümlülerin yeniden suç işlemesinin önlenmesi ve topluma kazandırılmasını sağlayıcı etkenleri güçlendirme amacına yönelik çalışmalar yapmak.” şeklinde oldukça geniş bir görev tanımı bulunmaktadır. Sonuç olarak hem kovuşturma evresinde hem de hükümlünün ceza infaz

kurumundan tahliye edilmesinden sonraki aşamada, denetimli serbestlik müdürlüklerinde görev yapan psikologlara önemli görevler yüklenmiştir.

6.1.3. Genç ve Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirilme İşlemleri ve Diğer Hükümler Hakkında 46 (1) Sayılı Genelge

Ceza infaz kurumlarında psikososyal yardım servisinin görevlerini ayrıntılı şekilde düzenleyen temel metin “Genç ve Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirilme İşlemleri ve Diğer Hükümler” başlıklı, 27.07.2007 tarihli ve 46/1 sayılı Genelgedir. Bu genelgenin “Psiko-Sosyal Yardım Servisi Çalışmaları ve İlgili Çizelgeler” başlıklı “Sekizinci Bölüm”de Psiko-sosyal yardım servisi çalışmalarının “Standartlar Sistemi” çerçevesinde oluşturulup, kurumlara gönderilen “İyileştirme Haritası” kapsamında yürütüleceği açıkça belirtilmiştir (46/1 sayılı Genelge, Sekizinci Bölüm, A-Psiko-sosyal Yardım Servisi Çalışma Esasları, 1.). Dolayısıyla bu genelge ile psikososyal yardım servisi, ceza infaz kurumlarında yürütülen eğitim ve iyileştirme çalışmalarına ilişkin “Standartlar Sistemi (Saldırım, 2011, s. 90 vd.) olarak adlandırılan bütüncül bir sistemin temel unsurlarından biri olarak yapılandırılmıştır.

Standartlar sistemi; ceza infaz kurumlarındaki eğitim ve iyileştirme çalışmalarının her kurum için nitelik ve sayısal olarak belirlenen esaslar çerçevesinde yapılmasını ve verimlilik esasına göre not verilerek takibini ifade eder (Saldırım, 2011, s. 91). Planlı gelişme, kurum içi ve kurumlar arasındaki etkili iletişimin sağlanması, nesnel denetim ve değerlendirme, yönlendirme, personelin görev tanımlarının ve iş analizlerinin yapılması, kaynakların etkin ve verimli kullanılması, kurumsallaşma, ayrıştırılmış istatistiki verileri dikkate alan yönetim anlayışı standartlar sisteminin temel faydaları olarak belirtilmiştir (Saldırım, 2011, s. 93-94).

Psikososyal yardım servisinin görevleri olağan ve yüksek güvenli kurumlara ilişkin olanlar olmak üzere iki bölümde düzenlenmiştir. Ayrıca, yapılacak çalışmaların belli standartlara uygun şekilde yürütülmesi amacıyla formlar oluşturulmuştur. Çizelgeler ise ceza infaz kurumlarındaki çalışmaların genel müdürlük tarafından takip edilmesini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir (46/1 sayılı Genelge, Sekizinci Bölüm).

6.2. Hükümlü ve Tutuklu Eğitimi ile Personel Eğitimi

Amerika Birleşik Devletleri'nde, İngiltere'de ve daha az derecede olmakla birlikte Avrupa'nın bazı kesimlerinde "ceza politikasını" yakın zamanlara kadar aşırı intikamcı düşünceler ve mahpuslara yönelik negatif ön yargılar karakterize ediyordu. Baskın ve yaygın olan bu yaklaşım, doğal olarak hükümlü ve tutuklu eğitimini amacından saptıran, çok dar kalıplar içerisinde ele alan ve özünde yıkıcı fikirleri barındırdığı için yapıcı olmayan uygulama ve sonuçlara neden oluyordu (Warner, 2002, s. 726).

İnsan onurunun korunması çerçevesinde bir ceza politikası uygulanmasını esas alan Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı İçin Standart Asgari Kurallar (The United Nations Standart Minimum Rules for the Treatment of Prisoners 2015) Avrupa Cezaevi Kuralları, bunu takip eden Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin ilgili organ ve kurulları tarafından kabul edilen cezaevlerindeki eğitim ile ilgili tavsiye kararları ile açıklayıcı memorandumlar ve uluslararası düzeyde örgütlenmiş eğitimle ilgili sivil toplum örgütleri, hükümetleri cezaevlerindeki eğitim konusuna daha farklı yaklaşıma zorlamaktadır (Saldırım, 2004, s. 96-99).

"Hükümlü ve tutukluların suç işlemelerine veya haklarında suç isnadı bulunmasına rağmen insan olduklarının unutulmaması", "toplumun bir ferdi oldukları", "kurumdayken bile geleceklerini biçimlendirebilecekleri eğitim olanaklarından faydalandırılmaları gerektiği" şeklindeki düşüncelerin çıkış noktası olan "insanlık onurunun korunması" düşüncesi, cezaevindeki eğitimi, "suçlunun eğitimi" olmaktan çıkarmış, onun yerine "yetişkin eğitimi" kavramını hâkim kılmıştır. Bu, elbette mahpusların eğitiminde basit bir kavram değişikliği olmayıp, cezaevi rejiminin yeniden düzenlenmesini, eğitim yöntem ve amaçlarının yeniden şekillendirilmesini gerektiren, somut açılım ve ilkeleri olan önemli bir felsefe değişikliğidir. Ceza politikası, cezaevi rejimi ve cezaevindeki eğitimin birbirini tamamlayan kavramlar olarak görülmesi ve düzenlenmesi, mahpusların ve personelin eğitiminde çağın gereklerine uymanın zorunlu bir koşuludur (Saldırım, 2011, s. 17).

Warner'e göre cezaevindeki eğitimin "yetişkin eğitimi" olarak kabul edilmesi hâlinde, temel yaklaşımların da şu şekilde değişmesi gerekir.

1) Eğitimde görevli olanların kendilerini cezaevi rejiminden ve ceza politikasından soyutlamamaları, yetişkin eğitiminin gereklerini cesaretle

savunmaları gerektiği gibi kurum yönetiminin de onlara destek olması zorunludur.

2) Hükümlü ve tutukluların eğitimi konusunda dış dünya ile ilişkilerinin güçlendirilerek hem onların normalleşme sürecine katkıda bulunulması hem de dışarıdakilerin kurum yaşantısı hakkındaki önyargılarının giderilmesi sağlanmalıdır. Diğer bir anlatımla kurum içindeki birey için topluma ulaşmasını sağlayacak bir köprü inşa edilmelidir.

3) “Mahpus eğitimi” sorunu, aslında bir “yetişkin eğitimi” sorunu olduğundan, onların eğitimi, kurum dışındaki yetişkin insanlara göre temelde farklılık göstermemelidir. Yapılması gereken normalliği hâkim kılmak olduğundan, onlara özgü farklı eğitim teknikleri arayışı yersiz ve sakıncalıdır. Dolayısıyla eğitimi alan kişi nerede olursa olsun ve daha önce ne yapmış olursa olsun ona öncelikle öğrenci gözüyle bakmak gerekir (Warner, 2002, s. 743).

Sonuç olarak cezaevindeki eğitimi çağın gereklerine göre yeniden şekillendirebilmek için dünyada ve özellikle de Avrupa’da meydana gelen düşünsel eğilimin pozitif hukuktaki yansımalarını iyi anlamak ve bunlara sahip çıkmak gerekmektedir. Yetişkin eğitiminin modern ilke ve kurallarının cezaevlerinde benimsenebilmesi için merkez teşkilâtı da dâhil olmak üzere, kurumun müdüründen hizmetlisine kadar bütün cezaevi çalışanlarının samimî desteklerine ihtiyaç vardır. Eğitimi sadece eğitim görevlilerinin işi sayan anlayış artık yeterli kabul edilmemektedir. Cezaevi rejiminin ve ceza politikasının da eğitimin gereklerine göre şekillendirilmesi bir zorunluluktur. Kalıcı ve çağdaş çözüm ancak bu çok boyutlu yaklaşımla sağlanabilir (Saldırım, 2011, s. 18).

7. SONUÇ

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de eğitim ve iyileştirme programlarının başarısının en önemli ölçüsü tahliye olan kişinin topluma uyum sağlaması ve bir daha da suç işlememesidir. Daha açık bir anlatımla tekerrürün önlenmesinin, eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin başarısı bakımından kutsal bir terazi işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.

Bu konudaki ilk çalışmalardan biri Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılmıştır (Martinson, 1974; Lewis, 2006) İlk bakışta çok parlak gelen bu fikir gereği, belli bir eğitim ve iyileştirme programına katılan ve katılmayan gözlem

ve deney grubu olarak ikiye ayrılan hükümlülerin 3 yıllık gözlemlerine dayanarak bir sonuca ulaşılması ümit ediliyordu. Bu çalışmadan itibaren yaklaşık 35 yıllık süreç içerisinde pek çok araştırma yapılmasına rağmen, hâlen eğitim ve iyileştirme çalışmalarının başarısını tekerrürü önleme eksenine oturtan sağlıklı bir ölçme ve değerlendirme sisteminin oluşturulabildiğini iddia etmek mümkün değildir. Aksine, eğitim ve iyileştirme çalışmalarının tekerrürü önlemedeki başarısının tespitine yönelik değerlendirmeler, sosyal yaşama (ve özellikle tahliye sonrasına) ilişkin hayata dair her ayrıntının ölçülebilmesini gerektirdiğinden, yetersiz kalmaya mahkûm olmuştur (Saldırım, 2011, s. 95). Ancak yine de şunu vurgulamak gerekir ki, ceza infaz kurumundaki eğitim ve iyileştirme çalışmalarının başarısını ölçmek için tekerrür dışında başvurulabilecek geçerli bir yöntem bulunabilmiş de değildir. Eğitim ve iyileştirme çalışmalarının amacı, hükümlülerin yeniden topluma kazandırılması olduğu için bunu da yadırgamamak gerekir.

Görünen o ki, (en azından yeni bir yöntem oluşturulana kadar) eğitim ve iyileştirme çalışmalarının başarısının tekerrürü ne ölçüde önlediğine bakarak ölçülmesine devam edilecektir. Nitekim Amerika’da bu konuda değişik araştırmalar yapılmaktadır. Örneğin yüksekokula (College) kaydolan veya bu programları kısmen veya tamamen bitiren hükümlülerin, diğer hükümlülere göre cezaevine geri dönüş oranlarında %72 ile %50 arasında farklılıklar tespit edilmiştir (Vacca, 2004, s. 298). Tekerrüre etki eden diğer faktörleri bir yana bıraktığımızda, bu oran bize, en azından ceza infaz kurumundaki akademik eğitimin desteklenmesinin iyi sonuçlar verdiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Alacakaptan, U. (1966). Demokratik anayasa ve Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddeleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22(1), 1-?. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001361

Alinge, C. (1955). Moğol kanunları (C. Üçok, Çev.). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (3-4), 9-49. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001245

Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S., & Hanağası, E. (2025). İcra ve iflâs hukuku. Yetkin Yayınları.

Avrupa Cezaevi Kuralları. (2020). Avrupa Konseyi. <https://rm.coe.int/cm-revision-of-epr-01072020-tr/1680a09978>

Aydın, İ. (2023). Teknoloji etiği: Teknolojinin karanlık yüzü üzerine tartışmalar. Felsefe Dünyası Dergisi, (77), 5–37. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1285141>

Aydın, İ. (2025). Kamu etiği. Pegem Akademi.

Aydın, İ., & Saldırım, M. (2019a). Yargıtay Cumhuriyet savcıları etik davranış ilkeleri eğitimi: Katılımcı el kitabı.

Aydın, İ., & Saldırım, M. (2019b). Yargıtay yargı etiği kolaylaştırıcı el kitabı.

Cambridge Dictionary. (n.d.). <https://dictionary.cambridge.org>

Celkan, Y. H. (2005). Sosyolojinin tarihçesi. İçinde 21. yüzyılda sosyoloji ve eğitim (ss. 1–42).

Cullen, F. T., & Agnew, R. (2003). Criminological theory: Past to present. Roxbury Publishing.

Demirbaş, T. (2005). Hürriyeti bağlayıcı cezaların ve cezaevlerinin evrimi. İçinde Hapishane kitabı (1. bs., ss. 3–40). Kitabevi.

Erem, F. (1971). Adalet psikolojisi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Erkilet, R., & Coşarcan, S. (1955). Tatbıkatta izahlı infaz hukuku ve Cumhuriyet müddeiumumileri ile münferit sulh hâkimlerinin vazifeleri.

Foucault, M. (2000). Hapishanenin doğuşu (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.

Gürsoy-Naskali, E. (2005). Sunuş. İçinde Hapishane kitabı (1. bs., ss. XI–XV). Kitabevi.

Hafızoğulları, Z., & Güngör, D. (2007). Türk ceza hukukunda suçların tasnifi. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (69), 21–50.

Hare, R. D., & Neumann, C. S. (2009). Psychopathy: Assessment and forensic implications. Canadian Journal of Psychiatry, 54(12), 791–802.

Huxley, J. (2015). Ethics in progress. *Ethics in Progress*, 6(1), 12–16. <https://doi.org/10.14746/eip.2015.1.2>

Kaynak, F. A. (2022). 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi ile 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu'nun Foucauldçu perspektiften karşılaştırılması. *Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1–35. <https://doi.org/10.33717>

Pallone, N., & Hennessy, J. J. (1992). *Criminal behaviour: A process psychology analysis*. Transaction Publishers.

Pausing Foreign Corrupt Practices Act enforcement to further American economic and national security. (2025, February 10). The White House. <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/02/pausing-foreign-corrupt-practices-act-enforcement-to-further-american-economic-and-national-security/>

Platon. (2018). Sokrates'in savunması (A. Çokona, Çev.).

Saldırım, M. (2004). Uluslararası hukuk açısından Türkiye'deki tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkı. *Adalet Dergisi*, (20), 94–112.

Saldırım, M. (2005). Cezaevleri eğitim kurumu hâline nasıl getirilebilir? *İçinde Hapishane kitabı* (1. bs., ss. 321–334). Kitabevi.

Saldırım, M. (2007). Ceza infaz kurumundan eğitim kurumuna. *İçinde Okullarda şiddet ve çocuk suçluluğu* (1. bs., ss. 77–97). Anı Yayıncılık.

Saldırım, M. (2011). Hükümlü ve tutuklu eğitiminin temelleri. Zigana.

Saldırım, M. (2022). *Yargı etiği pratik çalışmalar*. Yetkin Yayınları.

Seviğ, V. R. (1955). Cezanın tarihî menşei. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (3–4), 9–49.

The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). (2015). United Nations. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf

Türk Hukuk Lûgatı. (2021). Türkçe–Türkçe hukuk sözlüğü (Cilt 1). Türk Hukuk Kurumu Yayını.

Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.

United Nations Convention against Corruption. (2004). United Nations. https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf

Vito, G. F., Maahs, J. R., & Holmes, R. M. (2006). *Criminology: Theory, research, and policy* (2nd ed.). Jones & Bartlett.

Warner, K. (2002). Penal policy and the adult education of prisoners. İçinde P. O'Mahony (Ed.), *Criminal justice in Ireland*. Institute of Public Administration.

Wikipedia. (n.d.). Transhümanizm. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Transhümanizm>

Yılmaz, E. (2023). *Hukuk sözlüğü*. Yetkin Yayınları.

Yücel, M. T. (2007). *Adalet psikolojisi*. Sevinç Matbaası.